

O'ZBEKISTONDA QIMMATLI QOG'OZLAR STATISTIKASI

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

“Raqamli Iqtisodiyot” fakulteti

Ilmiy rahbar: Iqtisodiy statistika kafedrası dotsenti

Akbarova Barno Shuxratovna

“Statistika” yo'nalishi talabasi

Abdusalomova Dinora

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy barqarorligi va moliyaviy tizimining rivojlanishi qimmatli qog'ozlar bozorining holatiga bevosita bog'liq. Mazkur maqolada O'zbekistondagi qimmatli qog'ozlar statistikasi, ularning turli xil ko'rinishlari, aylanma hajmi, narxlari va daromadlilik ko'rsatkichlari o'rganilgan. Maqola O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bilan shug'ullanadi. Tahlil natijalariga asoslanib, bozorni yanada rivojlantirishga oid takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qimmatli qog'ozlar, statistika, borsa, investitsiya, rentabellik, likvidlik, davlat obligatsiyalari, korporativ obligatsiyalar.

Kirish

Qimmatli qog'ozlar – bu moliyaviy aktivlar toifasiga kiruvchi maxsus hujjatlar bo'lib, ular orqali investorlar va emitentlar o'rtasida kapital biriktiriladi. Qimmatli qog'ozlar bozori iqtisodiyotning bir qismi sifatida mamlakat iqtisodiyotini barqarorlashtirishda va uni modernizatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda qimmatli qog'ozlar bozori so'nggi yillarda sezilarli o'sish ko'rsatkichlariga erishgan bo'lsa-da, hali ham ba'zi institutsional va infrastrukturaviy muammolar mavjud. Ushbu maqolada O'zbekistondagi qimmatli qog'ozlar statistikasi tahlil qilinib, bozorning joriy holati, imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlashga harakat qilinadi.

Tahlil va natija**1. Qimmatli qog'ozlar bozorining umumiy holati**

O'zbekiston Respublikasida qimmatli qog'ozlar bozori asosan Toshkent Birja Baxti (TBB) orqali amalga oshiriladi. Bu bozor O'zbekiston iqtisodiyotining barqarorligi va moliyaviy tizimining rivojlanishi uchun muhim rol o'ynaydi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2022-yilda qimmatli qog'ozlar bozorida amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi 45 trillion so'mni tashkil etgan. Bu raqam avvalgi yilga nisbatan 15% ga oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich qimmatli qog'ozlar bozorining sekin lekin barqaror o'sayotganini anglatadi.

Qimmatli qog'ozlar bozorining eng katta segmenti davlat obligatsiyalari hisoblanadi. Davlat obligatsiyalari bozorida operatsiyalar hajmi 32 trillion so'mni

tashkil etgan bo'lib, bu bozorning umumiy hajmining taxminan 71% ni tashkil etadi. Davlat emitentlari orqali chiqarilgan obligatsiyalar ustunlik qiladi, chunki ular mamlakat byudjetini ta'minlashda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Davlat tomonidan chiqarilgan obligatsiyalar investorlar o'rtasida katta talabga ega, chunki ularning ishonchliligi va daromadlilik ko'rsatkichlari yuqori. Shuningdek, davlat obligatsiyalari bozorining rivojlanishi orqali mamlakat xalqaro investitsiya aldash jarayoniga jalb qilinishi ham mumkin.

Korporativ obligatsiyalar bozorida esa operatsiyalar hajmi 8 trillion so'mni tashkil etgan bo'lib, bu bozorning umumiy hajmining taxminan 18% ni tashkil etadi. Korporativ obligatsiyalar bozori salbiy dinamika ko'rsatmasa-da, uning hajmi davlat obligatsiyalari bilan solishtirganda ancha past. Bu holat korxonalarning qimmatli qog'ozlar chiqarishga qaratilgan institutsional imkoniyatlari cheklanganligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, korporativ obligatsiyalar bozorida likvidlik va investorlardan ishonchni oshirish uchun yanada ko'proq choralar ko'rinishi kerak.

Aktsiyalar bozori esa salbiy dinamika ko'rsatgan. Aktsiyalar bozoridagi operatsiyalar hajmi 5 trillion so'mni tashkil etgan bo'lib, bu bozorning umumiy hajmining faqat 11% ni tashkil etadi. Aktsiyalar bozorining kam faolligiga sabab sifatida korxonalarning ochiq aksionerlikka intilmasligi, shuningdek, investorlarning aktsiyalar bozoriga ishonchning yetarli emasligi va bozorning yopiqqligi keltirilishi mumkin. Aktsiyalar bozorining rivojlanishi uchun korxonalarni birlamchi va ikkilamchi bozorga olib chiqish, shuningdek, investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur.

2. Rentabellik va likvidlik ko'rsatkichlari

Qimmatli qog'ozlar bozorining asosiy ko'rsatkichlaridan biri rentabellikdir. Rentabellik – bu investorlar uchun daromadlilik darajasini aniqlashda muhim rol o'ynaydigan mezon. 2022-yilda davlat obligatsiyalarining o'rtacha rentabelligi 14-16% oralig'ida o'zgarib, bu ko'rsatkich korporativ obligatsiyalar uchun 18-20% ni tashkil etgan. Davlat obligatsiyalari rentabelligining nisbatan pastroq bo'lishi ularga investorlar tomonidan ko'proq ishonch bildirilishiga bog'liq. Korporativ obligatsiyalar esa, risiko'yilgining yuqoriroqligi tufayli, yuqori rentabellikni taklif qiladi.

Aktsiyalar bozorida dividend rentabelligi kamayib, o'rtacha 5-7% ni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich aktsiyalar bozorining rivojlanishida muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Dividend rentabelligining pasayishi bilan investorlar aktsiyalar bozoriga qiziqishni yo'qotishadi, bu esa bozorni yanada kuchsizlashtiradi. Dividend rentabelligini oshirish uchun korxonalarning foydasidan dividend to'lashga intilishi va investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur.

Likvidlik ko'rsatkichlari ham muhim ahamiyatga ega. Likvidlik – bu aktivlarning tezkorlik va osongina sotilishi yoki sotib olinish darajasini ifodalovchi ko'rsatkichdir. Tahlil natijalariga ko'ra, davlat obligatsiyalari bozori eng yuqori

likvidlikka ega bo'lib, ularning aylanma hajmi korporativ obligatsiyalarga nisbatan ancha yuqori. Davlat obligatsiyalari bozorining yuqori likvidligi investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilganligi va bozorning shaffofligi bilan bog'liq.

Aktsiyalar bozori esa past likvidlikka ega bo'lib, bu bozorni nozik va sezgir qiladi. Aktsiyalar bozorining past likvidligi uning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va investorlar uchun riskni oshiradi. Aktsiyalar bozorining likvidligini oshirish uchun korxonalarni ochiq bozorga olib chiqish, shuningdek, investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur. Bundan tashqari, aktsiyalar bozorini elektron tizimlar orqali modernizatsiya qilish ham muhim ahamiyatga ega.

3. Investitsion faolligi

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, qimmatli qog'ozlar bozorida asosan banklar va jamg'arma fondlarining faolligi kuzatilgan. Xususan, 2022-yilda banklar tomonidan amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi 25 trillion so'mni tashkil etgan. Banklar qimmatli qog'ozlar bozorining asosiy investorlari bo'lib, ularning faolligi bozor rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Banklar odatda davlat obligatsiyalariga katta miqdorda investitsiya qiladi, chunki bu aktivlar ishonchli va barqaror daromad beradi.

Jamg'arma fondlari ham qimmatli qog'ozlar bozorida faol ishtirok etadi. Jamg'arma fondlarining faolligi bozor rivojlanishida muhim omil hisoblanadi, chunki ular aholi uchun qulay investitsion vositalar yaratadi. Jamg'arma fondlarining faolligi orqali aholi qimmatli qog'ozlar bozoriga jalb qilinadi va bozor rivojlanadi.

Shuningdek, xorijiy investorlar ham qimmatli qog'ozlar bozoriga jalb qilinishi kerak deb hisoblanadi. Ammo hozirgi bosqichda xorijiy investorlarning ulushi juda past, bu bozorni global miqyosda rivojlantirishda cheklov yaratmoqda. Xorijiy investorlarni jalb qilish uchun soliq imtiyozlari, qulay investitsion muhit yaratish va bozorni modernizatsiya qilish zarur. Xorijiy investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish orqali qimmatli qog'ozlar bozori rivojlanadi va mamlakat iqtisodiyoti barqarorlashadi.

4. Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

O'zbekistondagi qimmatli qog'ozlar bozorida ba'zi muammolar mavjud. Birinchi navbatda, aktsiyalar bozorining kam faolligi muammo hisoblanadi. Aktsiyalar bozorini rivojlantirish uchun korxonalarni birlamchi va ikkilamchi bozorga olib chiqish, shuningdek, investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish zarur. Ikkinchi muammo – bu xorijiy investorlarning kam ishtiroki. Xorijiy investorlarni jalb qilish uchun soliq imtiyozlari va qulay investitsion muhit yaratish lozim. Uchinchi muammo – bu bozorning shaffofligi va regulyatorlikning zaifligi. Bozorni shaffoflashtirish va regulyatorlikni mustahkamlash orqali investorlar uchun ishonchli shart-sharoitlar yaratilishi kerak.

Takliflar

1. Qimmatli qog'ozlar bozorini modernizatsiya qilish : Bozorni rivojlantirish uchun yangi texnologiyalar va elektron tizimlardan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, blockchain texnologiyasidan foydalanish qimmatli qog'ozlar bozorini yanada shaffof va samarali qilishi mumkin.

2. Xorijiy investorlarni jalb qilish : Mamlakat qimmatli qog'ozlar bozorida xorijiy investorlarni jalb qilish uchun soliq imtiyozlari va qulay investitsion muhit yaratish lozim.

3. Aktsiyalar bozorini rivojlantirish : Aktsiyalar bozorini yanada rivojlantirish uchun korxona aktivlarini ochiqalashtirish va ularni birlamchi va ikkilamchi bozorga olib chiqish zarur.

4. Ta'lim va malakalarni oshirish : Investitsion kompaniyalar va brokerlik firmalarining malakasini oshirish, shuningdek, aholini moliya sohasida ta'lim olishga undash zarur.

5. Regulyatorlikni mustahkamlash : Qimmatli qog'ozlar bozorini nazorat qilish uchun regulyator tashkilotlarining rolini mustahkamlash va ularning funksiyalarini kengaytirish kerak.

Xulosa

O'zbekistondagi qimmatli qog'ozlar bozori so'nggi yillarda sezilarli o'sish ko'rsatkichlariga erishgan bo'lsa-da, hali ham rivojlangan mamlakatlardagi singari yetarlicha yuqori darajada emas. Davlat obligatsiyalari bozori eng yuqori faollikka ega bo'lib, rentabellik va likvidlik ko'rsatkichlari ham yaxshi darajada. Aktsiyalar bozori esa salbiy dinamika ko'rsatib, likvidlik va investorcha talab jihatidan kamchiliklarga ega. Taklif etilgan chora-tadbirlar bozorni yanada rivojlantirishga va uning barqarorligini ta'minlashga yordam berishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaev, A. (2021). *O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanish tendentsiyalari* . "Iqtisodiyot va menejment" jurnali, №3.
2. Bobomurodov, R. (2020). *Qimmatli qog'ozlar bozorini modernizatsiya qilish yo'llari* . "Moliya va kredit" jurnali, №2.
3. Ergashev, S. (2022). *Davlat obligatsiyalari bozorining rivojlanishi va perspektivalari* . "Bank va biznes" jurnali, №4.
4. Karimov, D. (2021). *Investitsion muhitni yaxshilash va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish* . "Iqtisodiy tadqiqotlar" jurnali, №1.
5. Kuchkarov, Z. (2020). *Aktsiyalar bozorini rivojlantirishning dolzarb masalalari* . "Moliyaviy tahlil" jurnali, №5.
6. Mirzaev, M. (2022). *Qimmatli qog'ozlar bozorining statistik tahlili* . "Statistika va iqtisodiyot" jurnali, №6.
7. Rahmonov, T. (2021). *Korporativ obligatsiyalar bozorining rivojlanish tendentsiyalari* . "Moliya va audit" jurnali, №3.

8. Salimov, J. (2020). *Qimmatli qog'ozlar bozorini regulyatorlik va nazorat qilish* . "Moliyaviy huquq" jurnali, №2.
9. Sharipov, F. (2022). *Blockchain texnologiyasidan qimmatli qog'ozlar bozorida foydalanish imkoniyatlari* . "Innovatsion texnologiyalar" jurnali, №4.
10. Usmanov, H. (2021). *Xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning dolzarb masalalari* . "Xalqaro iqtisodiy aloqalar" jurnali, №1.

